

**UNIwersytet
Łódzki**

Zakład Psychologii Klinicznej i Psychopatologii

Instytut Psychologii

Aleja Rodziny Scheiblerów 2, 90-128 Łódź

email:jan.chodkiewicz@now.uni.lodz.pl

dr hab. Jan Chodkiewicz, prof. UŁ

Łódź 25.03.2023

Instytut Psychologii

Uniwersytet Łódzki

Warszawski Uniwersytet Medyczny

Rada Dyscyplin Nauk Medycznych

RECENZJA

rozprawy doktorskiej lek. Marty Demkow-Jani

Problemowe używanie telefonu komórkowego – ocena znaczenia czynników osobowościowych oraz roli współlistniejącego uzależnienia od substancji psychoaktywnych

Promotor: dr hab. n. med. Andrzej Jakubczyk

Pani Marta Demkow- Jania w swojej pracy podjęta się eksploracji istotnej i aktualnej problematyki, jaką jest problemowe używanie telefonu komórkowego. O znaczeniu korzystania z telefonu dla codziennego życia i jego rozpowszechnieniu wiadomo dziś dużo, znacznie mniej natomiast o zagrożeniach wynikających z tej aktywności, a jeszcze mniej o zmiennych powiązanych z używaniem problemowym. Stąd analiza tej problematyki jest nie tylko ważna,

ale i ryzykowna ze względu na niejednoznaczność objawów, niedookreślenie następstw i niewielką liczbę doniesień dotyczących zmiennych z nimi powiązanych.

Ogólnym celem pracy był więc przegląd wiedzy dotyczącej analizowanego zjawiska, ocena jego rozpowszechnienia w różnych grupach badawczych oraz analiza związków między problemowym używaniem telefonu komórkowego a czynnikami osobowościowymi w relacji do współistniejącego uzależnienia od substancji psychoaktywnych.

Jak Autorka poradziła sobie z tymi wyzwaniami?

Przedstawiona do recenzji praca składa się z trzech wieloautorskich artykułów naukowych (w dwóch z nich Autorka rozprawy jest pierwszym Autorem). Zamieszczono również syntetyczny opis przedstawionych w artykule badań. Tak więc struktura jest następująca: streszczenia (po polsku i angielsku), wprowadzenie, trzy artykuły oraz podsumowanie (całość liczy 89 stron).

Ponieważ wprowadzenie do problematyki wydawało mi się dość ogólne, a przede wszystkim ubogie w literaturę cytowaną (Autorka podaje całe akapity przywołując jedną pozycję z literatury, a czasem wcale), postanowiłem przejść od razu do lektury artykułów, aby odpowiedzieć na pytanie o ocenę tego, jak Autorka poradziła sobie z postawionymi przez siebie celami.

Artykuł pierwszy - „Problemowe używanie telefonu komórkowego. Przegląd literatury” (*Alkoholizm i Narkomania*, 2019) stanowi przegląd dostępnej literatury przedmiotu. Opisano w nim wprowadzenie do koncepcji uzależnień behawioralnych, definicje i pojęcia (różnorodność używanych terminów), symptomatologię problemowego używania telefonu komórkowego oraz następstwa (konsekwencje) zarówno dla zdrowia (somatyczne, psychiczne), jak i relacji z otoczeniem. Kolejna część dotyczyła skutków używania telefonów komórkowych dla organizmu człowieka. Między innymi zwrócono w niej uwagę na wpływ pola elektromagnetycznego na organizm, słusznie podkreślając, że rozwój technologii komórkowej

nastąpił stosunkowo niedawno, dlatego na dzień dzisiejszy nie dysponujemy odpowiednią liczbą długoletnich badań oceniających wpływ tego pola. W kolejnym podrozdziale omówiono rozpowszechnienie problemowego używania telefonu komórkowego (PUTK) w Polsce i na świecie – zauważając niejednoznaczność wyników badań tego obszaru i wysokie ich zróżnicowanie. Bardziej jednorodne wyniki przyniosła analiza doniesień dotyczących roli wieku i płci w używaniu telefonów komórkowych (młodszy wiek oraz płeć żeńska predestynują do bardziej intensywnego używania). Bardzo interesujące informacje przytacza kolejna część artykułu poświęcona neurobiologii uzależnienia od telefonu komórkowego, choć i w tym obszarze zdecydowanie potrzebne są dalsze badania. Ważną częścią artykułu jest też opis dostępnych w literaturze zależności między problemowym używaniem telefonu komórkowego a zaburzeniami psychicznymi, szczególnie lękowymi i depresyjnymi oraz innymi uzależnieniami. Na marginesie takie zależności nie dziwią, gdyż (często dwukierunkowo, a w przypadku uzależnień na zasadzie ich „zamiany”) występują praktycznie we wszystkich uzależnieniach. Kolejna ważna (także ze względu na zainteresowania Autorki) część artykułu dotyczy związku PUTK z cechami osobowości - warto zauważyć, że pokazuje ona braki w tych dziedzinach w literaturze przedmiotu, choć ostrożnie można na podstawie tych danych (podobnie jak w przypadku np. uzależnienia od alkoholu) mówić o różnych ścieżkach tworzenia się problemu – na przykład neurotycznej i ekstrawertyczno-impulsywnej.

W artykule zamieszczono również opis narzędzi do badania analizowanego problemu oraz (z konieczności wstępne) dane dotyczące terapii problemu. Ważną częścią tekstu jest podsumowanie wskazujące na kontrowersje i niejednoznaczności oraz obszary w których wyniki są warte dalszej eksploracji, a także zawarta w nim analiza kolejnych „klasycznych” objawów uzależnieniowych (tolerancja, zespół abstynencyjny etc) w odniesieniu do PUTK.

Podsumowując, przegląd literatury zaprezentowany w artykule wskazuje na bardzo dobrą znajomość literatury przedmiotu, swobodę poruszania się w niej, umiejętność syntezy i

klasyfikowania zdobytych danych. W przeglądzie poruszono wszystkie podstawowe wątki dotyczące PUTK uzyskane na podstawie bardzo szerokiego przeglądu literatury (102 pozycje). Przegląd taki osobom zainteresowanym eksploracją tematu jest bardzo potrzebny.

Punktem wyjścia dla badań zaprezentowanych w **drugim artykule** Substance Use Disorder Status Moderates the Association between Personality Traits and Problematic Mobile Phone/Internet Use (*Journal of Clinical Medicine*, 2021) była analiza słabo dotąd poznanych związków między cechami osobowości a problematycznym używaniem smartfonów. Wstęp do badań zawiera szeroki przegląd literatury przedmiotu i pokazanie kontrowersji i różnic w uzyskanych wynikach dotyczących związków cech osobowości z uzależnieniami behawioralnymi, różnic i podobieństw między uzależnieniami substancjalnymi i niesubstancjalnymi oraz stanu badań nad związkami obu uzależnień. Szczegółowym celem prezentowanego badania było określenie związku między cechami osobowości wg Wielkiej Piątki a problematycznym korzystaniem z telefonu komórkowego oraz odpowiedź na pytanie czy uzależnienie substancjalne jest mediatorem relacji między cechami osobowości a uzależnieniem od telefonów komórkowych. Warto podkreślić, iż badań tego typu praktycznie dotąd nie było. Zbadano 554 studentów (prawie 40% mężczyzn) oraz 151 osób uzależnionych (ponad 70% mężczyzn). Zastosowano Skalę do Badania Uzależnienia od Internetu, Skalę Problemowego Użytkowania Telefonu Komórkowego (MPPUS-10), popularną Skalę NEO FFI do badania osobowości wg modelu Wielkiej Piątki oraz DUDIT do badania głębokości uzależnienia od narkotyków. W trakcie analiz, po standardowych obliczeniach przetestowano pięć oddzielnych modeli ze statusem uzależnienia jako potencjalnego moderatora związku między każdą z pięciu podskal NEO-FFI a intensywnością korzystania ze smartfonu. Zastosowane analizy statystyczne były adekwatne do celu badania. Analiza wykazała związki dwóch cech osobowości (otwartość na doświadczenie oraz neurotyzm) z natężeniem problemowego używania telefonu z istotną rolą uzależnienia jako moderatora tych relacji (choć

procent wyjaśnianej wariancji PTUK był bardzo mały). Okazało się bowiem, iż większa neurotyczność i otwartość na doświadczenia były istotnie związane z większym nasileniem PUTK w grupie kontrolnej (wspomniane „ścieżki”), podczas gdy w grupie osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych większa otwartość na doświadczenia pełniła rolę ochronną w stosunku do PUTK (wynik zaskakujący), a w przypadku neurotyzmu związku między tą cechą a PUTK w tej grupie nie odnotowano. W przypadku pozostałych cech status uzależnienia nie moderował związku.

Pracę kończy ciekawa dyskusja, w której m.in. słusznie sugeruje się, że różnice w odniesieniu do otwartości na doświadczenie mogą wynikać ze zróżnicowania badanych grup (wiek, status zawodowy - studenci medycyny). Dlatego wyniki mogą dopiero otwierać pole do dalszych badań. Ciekaw jestem też opinii Autorki jakie, jej zdaniem, inne zmienne mogą moderować wspomniane relacje? Ten artykuł uważam za bardzo wartościowy i nowatorski.

Trzeci artykuł zatytułowany został: „Używanie telefonów komórkowych i internetu przez osoby uzależnione od substancji psychoaktywnych, pacjentów z zaburzeniami psychicznymi oraz studentów” (*Psychiatria*, 2019). Lektura tego artykułu, w porównaniu z poprzednimi wywołuje bardzo dużo wątpliwości, z których najważniejsze to:

- a. we wstępie Autorka pokazuje rozmiary zjawiska, przytacza różne dane wskazujące przede wszystkim na znaczną rozpiętość rezultatów (w zasadzie od 1% do około 40%), nie tłumaczy jednak, nawet hipotetycznie, skąd taka różnica;
- b. Autorka nie podaje istotnych źródeł (nb brak wielu źródeł to także ograniczenie całego opracowania tematu przedstawionego do oceny). Przykładowo w części dotyczącej wyodrębniania objawów uzależnienia od internetu. podaje, że są one wymieniane przez badaczy problemu, jednak nie wymienia ani jednego z nich. Takich przypadków jest więcej, zwłaszcza w opisie dokonania naukowego na potrzeby obrony pracy;

- c. W artykule nie uzasadniono w żaden sposób dlaczego wybrano do porównania 3 grupy, a więc osoby z zaburzeniami psychicznymi (na marginesie, występowały tam różne zaburzenia od zaburzeń osobowości po schizofrenię - a więc heterogeniczność grupy już na tym etapie uniemożliwia jest uwzględnienie) oraz osób uzależnionych (różne uzależnienia, głównie od opiatów) i studentów;
- d. Autorka porównuje grupy, których porównać się nie da (bardzo różne zaburzenia psychiczne w grupie z zaburzeniami oraz bardzo duże różnice liczebności, wieku i proporcji płci, a przecież w przeglądzie literatury podano różnice między kobietami i mężczyznami w PUTK). Takie duże różnice „kładą” moim zdaniem od razu całe badanie.

I wreszcie uwaga najważniejsza - opisując wyniki Autorka podaje, że na podstawie sugestii Autorów można w Kwestionariuszu do Badania Uzależnienia od Telefonu Komórkowego obliczyć, kto spełnia kryteria uzależnienia i zagrożenia uzależnieniem. Na podstawie owych kryteriów okazało się, że kryteria uzależnienia od telefonu komórkowego spełniało 35,8% badanych (!). Natomiast wszyscy uczestnicy badania (100%) spełniali kryteria zagrożenia rozwojem tego uzależnienia (!!). Ten wynik jest całkowicie absurdalny i dziwne, że Autorka go podała (oto wśród osób zdrowych, z zaburzeniami i uzależnionych wszyscy są albo uzależnieni albo zagrożeni). Wniosek, jaki się nasuwa z użycia tej metody musi dotyczyć narzędzia - albo narzędzie ma całkowicie błędne punkty odcięcia, albo jest zupełnie nierzetelne i nietrafne, albo opiera się na błędnych kryteriach (oczywiście może być wszystko na raz). Na marginesie metoda Kwestionariusz Uzależnienia od Telefonu Komórkowego (KBUTK) autorstwa E. Potembskiej i B. Pawłowskiej jest praktycznie nieznany i nie cytowany. „Normy” powstały ponad 10 lat temu, gdy używanie telefonów było zupełnie inne niż obecnie i opierały się w dużej mierze na badaniu nastolatków. Nie wiemy nawet, jakie podstawowe właściwości psychometryczne w prezentowanym badaniu posiada i czy był poza jednym doniesieniem (z 2011 roku - badania nad młodzieżą) gdziekolwiek stosowany. W artykule pierwszym

(teoretycznym) opisując tę metodę Autorka pisze: „Kwestionariusza można użyć do diagnozowania osób w wieku 13–24 lat” (s.226). Na jakiej podstawie więc używa go w badaniach, w których wzięły udział osoby dużo starsze (uzależnieni średnia 31 lat, z zaburzeniami psychicznymi średnia 26 lat)? Nawet nazwa metody jest błędna (co najwyżej może chodzić o problematyczne lub problemowe używanie telefonu). Do ograniczeń narzędzia Autorka jednak w artykule się nie odnosi, natomiast opiera na tym wyniku... wnioski dotyczące powagi problemu i porównania grup! Odniesienie do różnic między grupami (choć i tak ograniczone) można znaleźć dopiero w przygotowanym na potrzeby obrony pracy podsumowaniu.

Do porównań grup i wniosków zeń nie odnoszę się z w/w względów - tak wyodrębnionych grup moim zdaniem nie da się porównać, a jedno z narzędzi nie nadaje się. Nie można się odnieść również do dyskusji o zagrożeniach (100%) – z przyczyn zdroworozsądkowych.

Dlatego tego tekstu nie biorę pod uwagę, licząc jednak, że Autorka odniesie się do niego w trakcie obrony pracy.

Podsumowując – Autorka dokonała w pełni satysfakcjonującego przeglądu wiedzy dotyczącej problemowego korzystania z telefonu komórkowego i w interesującym i nowatorskim badaniu odpowiedziała na pytanie o moderacyjną rolę uzależnienia w relacjach między osobowością a PUTK. Natomiast nie odpowiedziała na pytanie o ocenę rozpowszechnienia PUTK w różnych grupach badawczych i podała całkowicie przeszacowane dane dotyczące rozpowszechnienia zjawiska w badanych grupach (bez odniesienia się do tego).

Tak więc recenzowany materiał ma swoje mocne i słabe strony.

Do mocnych stron należy nowatorstwo i waga analizowanej problematyki, szeroki przegląd literatury, ciekawy pomysł na badanie dotyczące moderacji (oryginalne rozwiązanie problemu badawczego), interesująca dyskusja w artykule pierwszym i drugim, duża erudycja Autorki.

Minusy to dość ubogi materiał (w zasadzie dwa wartościowe artykuły) i brak krytycznej analizy uzyskanych w badaniu trzecim wniosków. Szkoda, że do tych publikacji nie dołożono czwartej-polskiej adaptacji **rzetelnej metody**, to jest MPPUS-10 (podano, że jest ona w przygotowaniu).

Sumując sądzę, że zalet prezentowanych badań jest więcej niż wad, więc rozprawa spełnia warunki określone w artykule 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668). W związku z powyższym wnoszę do Wysokiej Rady Dyscyplin Nauk Medycznych Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego o dopuszczenie lek. Marty Demkow-Jani do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Jan Chodkiewicz

